

خصوصیات جمعیتی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جمهوری تازه استقلال یافته ترکمنستان

دکتر فاطمه بهفروز

مقدمه

ترکمنستان قبل از آن که در سال ۱۹۲۵ یکی از جمهوریهای شوروی بشود قسمتی از ترکمنستان مسلمان بوده (دوبلیچ و مولر ۱۹۹۰، ص ۹) جمهوریهای ازبکستان، تاجیکستان، قرقیزستان و ترکمنستان نیز جزء ترکستان سابق بوده‌اند (روا، اولیویه، ترجمه منصور، ص ۵۳). این جمهوری چند ملیتی است و ترکمنها مَلِیت غالب آن را تشکیل می‌دهند. سایر گروههای ملی - قومی نظیر روسها، ازبکها، قزاقها و تعداد کمی از تاتارها، اوکراینی‌ها، ارمنه، آذربایجانی‌ها و قره‌قالپاقها نیز بعنوان اقلیتها، در این جمهوری زندگی می‌کنند. اکثریت ترکمنهای شوروی در این جمهوری ساکن هستند و تعداد کمی از ترکمن‌ها در ازبکستان، تاجیکستان، و قفقاز شمالی و اُبلست آستاراخان (متعلق به فدراسیون روسیه) زندگی می‌کنند. (بریتانیکا، ۱۹۹۰، ص ۱۱۰۰).

ترکمنها از گروه نژادی «یوروپوئیدها» Europeoids (یعنی متعلق به گروه اروپایی) هستند که به همراه یک اختلاط نژادی کوچک مغولی هستند (Turkmens, P. 484) بدین ترتیب می‌توان آنها را همدتاً در گروه نژاد قفقازی‌های یا سفید طبقه‌بندی کرد، که در همین حال با نژاد زرد نیز کم و بیش اختلاط نژادی دارند.

مذهب ترکمنها سنی - حنفی و زبان آنها ترکمنی (یکی از شعبات زبان آلتایی - ترکی است). دوبلیچ و مولر در مورد ترکمنستان می‌نویسند که ترکمنها هنگامی که اقدامات دولت شوروی برای مدرنیزه کردن ناحیه شروع شده بود مردمی کوچ‌نشین بوده‌اند (۱۹۹۰، ص ۹). در حال حاضر تقریباً نیمی از مردم این جمهوری در روستاها و نیمی دیگر در شهرهای مختلف آن زندگی می‌کنند.

۶ / دوره چهارم، شماره چهاردهم

نیروی انسانی ترکمنستان از لحاظ جنبه‌های کمی و کیفی و موضوعات و مسائل جمعیتی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در رابطه با این جمهوری تازه استقلال یافته در این بخش مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند. ترکمنستان در حال حاضر یکی از اعضای کشورهای مستقل مشترک‌المنافع است که اخیراً به عضویت سازمان همکاری اقتصادی اگو پیوسته است.

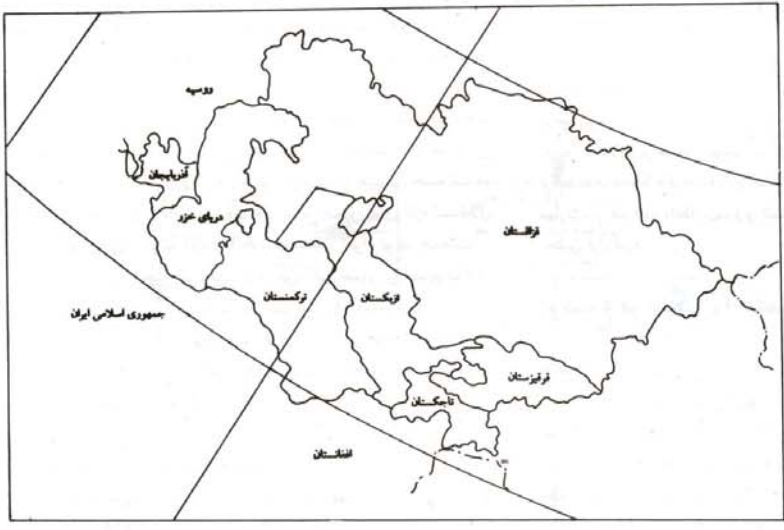
ناحیه مورد مطالعه

جمهوری ترکمنستان یکی از پنج جمهوری تازه‌استقلال یافته آسیای مرکزی است. نقشه (۱) موقع نسبی این کشور را در شمال شرقی ایران و در جنوب غربی جمهوریهای آسیای مرکزی نشان می‌دهد. ضمناً واقع شدن ترکمنستان در کناره دریای خزر، موقعیت ارتباطاتی مناسبتری را برای آن در مقایسه با سایر جمهوریهای آسیای مرکزی نظیر ازبکستان، تاجیکستان و قرقیزستان فراهم کرده است.

کشور ترکمنستان در ناحیه پوششهای گیاهی صحرایی و نیمه صحرایی قرار دارد و صحرای بزرگ قره‌قوم قسمت بزرگی از این جمهوری را دربرگرفته است. سکونتگاههای روستایی و شهری در حواشی این صحرای بزرگ واقع شده‌اند.

خصوصیات جمعیتی

به منظور آشنایی با خصوصیات جمعیتی جمهوری ترکمنستان، موضوعاتی نظیر جمعیت کل، جمعیت نسبی، و ساختار جمعیتی آن در اینجا مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

نگاره (۱) موقع نسبی کشور ترکمنستان نسبت به سایر جمهوریهای تازه مستقل شده آسیای مرکزی و کشورهای همسایه آن

جمعیت کل

جمعیت جمهوری ترکمنستان، براساس اطلاعات سرشماریهای سالهای ۱۹۵۹، ۱۹۷۰، ۱۹۷۹ و ۱۹۹۰ جدول (۱) نشان داده شده است. براساس این اطلاعات، ملاحظه می شود که در طی سه دهه گذشته جمعیت ترکمنستان تا چه میزان افزایش پیدا کرده است. می توان گفت بین دو سرشماری سالهای ۱۹۵۹ و ۱۹۷۰ جمعیت ترکمنستان ۱/۷ برابر افزایش یافته که بالاترین میزان را در مقایسه با دو دهه بعدی نشان می دهد. پایین تر بودن نسبت افزایش جمعیت در دهه های بعدی در ترکمنستان می تواند در رابطه با برنامه ریزیهای تنظیم خانواده باشد که از طرف دولت مرکزی اتحاد جماهیر شوروی به اجرا درآمده است. مطلب قابل ذکر دیگر در این مورد آنست که هر چند که جمعیت کل ترکمنستان در طی سه دهه افزایش یافته، ولی هنوز از جمهوریهای کم جمعیت کشورهای تازه استقلال یافته آسیای مرکزی است. همان طوری که قبلاً ذکر شد، مناطق وسیعی از این کشور در اقلیم بیابانی قرار دارد و کمتر جاذب جمعیت است. نیوزویک در این مورد می نویسد که ترکمنستان یک ناحیه صحرایی بوده که دارای جمعیت اندک است (نیوزویک، ۳ فوریه ۱۹۹۲، ص ۲۰).

جمعیت نسبی

جمعیت نسبی ترکمنستان از جنبه های تقسیم جمعیت کل کشور به مساحت آن و همچنین نسبت به مساحت اراضی زیر کشت در اینجا محاسبه گردیده است. با توجه به جمعیت کل ترکمنستان در سال ۱۹۹۰ و با در نظر گرفتن مساحت (۴۸۸،۱۰۰ کیلومتر مربع)، جمعیت نسبی این کشور معادل ۷/۴ نفر در هر کیلومتر مربع می شود که تراکم نسبی بسیار پایینی

است. از لحاظ مقایسه جمعیت نسبی، ترکمنستان بعد از دیگر کشورهای تازه استقلال یافته آسیای مرکزی نظیر ازبکستان، تاجیکستان و قرقیزستان قرار می گیرد. جمعیت نسبی ترکمنستان در هر کیلومتر مربع از اراضی زیر کشت نسبت به دیگر جمهوریهای آسیای مرکزی کمتر و برابر با ۱/۵ نفر در هر کیلومتر مربع از اراضی زیر کشت بوده است.

ساختار جمعیتی

در این مبحث برای توجیه ساختار جمعیتی در کشور ترکمنستان، عناوینی نظیر نسبت رشد طبیعی جمعیت، ضریب باروری، و خصوصیات سنی جمعیت این کشور مورد بررسی قرار گرفته است. جمهوری ترکمنستان در سال ۱۹۸۸ دارای نرخ موالید ۳۶ در هزار و برخه مرگ و میر معادل ۷/۸ در هزار بوده است. بدین ترتیب نرخ رشد افزایش طبیعی جمعیت در این جمهوری معادل ۲/۸۲ درصد می شود که از این لحاظ خصوصیات شورهای در حال توسعه را در جهان نشان می دهد. با توجه به این مطلب که بهره مرگ و میر سالیانه در ترکمنستان پایین است، لذا بالا بودن نرخ رشد طبیعی جمعیت سالیانه آن را می توان منوط به بالا بودن برخه موالید سالیانه آن دانست. بنابراین برنامه ریزیهای مربوط به تنظیم خانواده از ضرورت های لازمه برای رفع مشکلات دموگرافیکی این جمهوری است.

بررسی ضریب باروری در جمهوری ترکمنستان در رابطه با موضوع فوق الذکر قابل تعمیم است. با توجه به این مطلب که ضریب باروری در کشورهای توسعه یافته جهان معادل ۲/۱ فرزند برای هر خانمی است که تجدید نسل را تضمین می کند (Johnston and other، ۱۹۹۰، ص ۱۵۳). و در شرایطی که ضریب باروری در کشور ترکمنستان معادل ۶/۰۹۳ بوده است

(Kingkade, ۱۹۸۹, ص ۲۵۰) می‌توان این مشکل دموگرافیکی را حاد دانست. بنابراین پایین آوردن ضریب باروری و کنترل موالید در بین مردم ترکمنستان از ضرورت‌های برنامه‌ریزی‌های ملی این کشور محسوب خواهد شد.

مطالعه گروه‌های سنی جمعیت در ترکمنستان نیز می‌تواند اطلاعات مربوط به ساختار جمعیتی این کشور را تکمیل کند. با توجه به این مطلب که ضریب باروری و همچنین نرخ رشد طبیعی جمعیت در ترکمنستان بسیار بالا بوده و در مقایسه با سایر کشورهای تازه استقلال یافته آسیای مرکزی، مرتبه دوم را داراست، مشکل جوان بودن جمعیت آن قابل درک می‌باشد. مجله اکونومیست در مورد این جمهوری آسیای مرکزی ذکر کرده که ۴۰ درصد از جمعیت آن زیر سن ۱۸ سال می‌باشند (۲۱ سپتامبر ۱۹۹۱، ص ۳۰). بنابراین بیش از ۴۰ درصد از جمعیت ترکمنستان را گروه سنی جوان تشکیل می‌دهند و این کشور به طور جدی بایستی مسأله جوانی جمعیت را در آینده حل کند.

ترکیبات قومی - ملیتی جمعیت

همان طوری که قبلاً ذکر شد جمعیت جمهوری ترکمنستان در سال ۱۹۹۰ معادل ۳۶۲۲ هزار نفر بوده است که قومیت و ملیت اصلی این جمعیت را ترکمنها تشکیل می‌دهند. دویلچ و مولر اشاره می‌کنند که ۷۰ درصد جمعیت ترکمنستان را ترکمنها تشکیل می‌دهند (دویلچ و مولر، ۱۹۹۰، ص ۹)، و بدین ترتیب ۲۵۲۵ هزار نفر از جمعیت کل این کشور را ترکمنها دربرگرفته‌اند. در همین رابطه نیوزویک (سوم فوریه ۱۹۹۲، صفحات ۲۲ - ۲۰) می‌نویسد که ۷۲ درصد جمعیت ترکمنستان را ترکمنها تشکیل می‌دهند که بدین ترتیب صحت مدعای دویلچ و مولر نیز مورد تأیید قرار می‌گیرد.

سایر قومیت‌ها و ملیت‌های دیگر در ترکمنستان شامل روسها بین ۱۳ - ۱۰ درصد (دویلچ و ملر، ۱۹۹۰، و نیوزویک، سوم فوریه ۱۹۹۲، صفحات ۲۲ - ۲۰)، ازبکها ۸/۵ درصد، قزاقها ۲/۹ درصد، و بالآخره اوکراینی‌ها، تعداد کمی از تاتارها، ارمنه، آذربایجانی‌ها و قرقه‌قالبانها می‌باشند. (دویلچ و مولر، ۱۹۹۰، سالنامه استیتزمن، ۸۸ - ۱۹۸۷، و بریتانیکا ۱۹۹۰). بنابراین مجموعاً ۳۹۹۰۰۰ نفر ازبک و قزاق در کشور ترکمنستان زندگی می‌کنند که با اضافه کردن جمعیت ترکمنها به آن، جمعاً تعداد کل و تقریبی مسلمانان این جمهوری بالغ بر ۲,۸۴۹,۰۰۰ نفر خواهد شد که تقریباً ۹ درصد از جمعیت مسلمان پنج کشور تازه استقلال یافته آسیای مرکزی را دربرمی‌گیرد. ضمناً باید توجه داشت که اقلیت‌های تاتاری، آذربایجانی، و قرقه‌قالبانی نیز مسلمان هستند، ولیکن به دلیل آن که درصد آنها در ترکیب جمعیت این کشور مشخص نیست، لذا در اینجا قابل محاسبه نبوده‌اند.

با احتساب نرخ رشد افزایش طبیعی جمعیت یعنی ۲/۸۲ درصد برای جمعیت ترکمنستان پیش‌بینی میزان تقریبی جمعیت کل مسلمان این کشور برای سال ۲۰۰۰، رقمی معادل ۳۷۶۲۴۳۰ نفر خواهد بود. بدین ترتیب کشور ترکمنستان برای سال ۲۰۰۰ تقریباً دارای جمعیت مسلمانی

در حدود ۴ میلیون نفر خواهد شد و مجدداً حدود ۹ درصد از جمعیت مسلمان پنج جمهوری آسیای مرکزی را دربر خواهد داشت که تقریباً رقم پایینی است. علت این امر را می‌توان در کم جمعیت بودن این کشور در مقایسه با سایر کشورهای تازه استقلال یافته آسیای مرکزی توجیه کرد.

علاوه بر مسائل کمیتی که در مورد ترکیبات قومی - ملی مردم ترکمنستان در بالا ذکر شد، لازم است مسایل مربوط به پاسوادی، تخصص، مهارت، و غیره در رابطه با نیروی انسانی این کشور نیز مورد بررسی و تحقیق قرار گیرد.

اوضاع فرهنگی، اجتماعی و رفاهی

خصوصیات مذهبی

اسلام مذهب سنتی ترکها و تاجیکها در منطقه آسیای مرکزی برای بیش از ۱۲۰۰ سال بوده است و اکثریت مسلمانان این منطقه سنی هستند (بریتانیکا، ۱۹۹۰، ص ۱۰۸۱). مردم جمهوری ترکمنستان مسلمان سنی مذهب و پیرو مکتب حنفی می‌باشند، آنها در قلمرو مرکز روحانی آسیای مرکزی و قزاقستان قرار دارند (دلدم، ۱۳۶۷، ص ۴۵).

در سال ۱۹۱۱، تعداد ۴۸۱ باب مسجد در ترکمنستان دایر بوده است. پس از گذشت بیش از ۷۰ سال از حکومت کمونیستی، فقط ۷ مسجد در این جمهوری برای عبادت باز است (شیرازی، ۱۳۷۰، ص ۹۹). از مساجد مهم و عمده ترکمنستان می‌توان به طلعتان بابا در شهر بولانتان، خواجه یوسف‌بابا (همدان) در شهر بایرام‌علی، و مسجدالاقصی در شهر عشق‌آباد اشاره کرد. (شیرازی، ۱۳۷۰، ص ۹۹، و کیهان - گزارش صدیقه غلامی، ۱۰ دی ۱۳۷۰، ص ۶). مسجدالاقصی در یکی از مناطق دورافتاده و پایین شهر عشق‌آباد قرار دارد و اولین سنگ بنای آن را یک روحانی ایرانی ترکمن به نام «فقوآخوند» گذاشته که حدود سه سال پیش احداث شده و تنها مسجدی است که در حال حاضر در عشق‌آباد مورد استفاده قرار می‌گیرد (کیهان - یادداشت‌های سفر به ترکمنستان - گزارش تاج محمدکافظمی، قسمت ۲، ۲۹، ۲، ۱۶، ص ۱۶). ضمناً در این مسجد کلاسهای علوم دینی و آموزش قرآن تشکیل می‌شود (کیهان، گزارش صدیقه غلامی، ۱۰ دیماه ۱۳۷۰، ص ۶). بدین ترتیب اهمیت و نقش این مسجد در تحکیم و توسعه مبانی اسلامی در ترکمنستان مشخص می‌شود.

در اینجا بایستی به نقش مذهب در چهارچوب قوانین اساسی ترکمنستان اشاره نمود. در این مورد معاون رئیس جمهوری ترکمنستان اشاره می‌کند که در قانون اساسی جدید این جمهوری، به آزادی دین و مذهب ارزش خاصی داده شده است و به همین مناسبت از سال آینده علاوه بر عید قربان، عیدسعيدفطر نیز جزء اعیاد رسمی مردم مسلمان ترکمنستان محسوب خواهد شد (اطلاعات، سه‌شنبه ۱۲ خرداد ۱۳۷۱، ص ۳).

در این رابطه می‌توان به نقش کشورهای مسلمان نظیر پاکستان، عربستان سعودی، و جمهوری اسلامی ایران اشاره کرد که هر یک به نوعی در تحکیم روابط خود با جمهوریهای آسیای مرکزی منجمله ترکمنستان

درآمد سرانه

بررسی درآمد ملی سرانه جمهوریهای تازه استقلال یافته آسیای مرکزی در سال ۱۹۸۸ و به عنوان درصدی از کل شوروی، به ترتیب شامل قزاقستان، ترکمنستان، قرقیزستان، ازبکستان و تاجیکستان می‌شده است (اکونومیست ۲۱ سپتامبر ۱۹۹۱، ص ۳۰ و ۷ دسامبر ۱۹۹۱، ص ۲۸). درآمد سرانه ترکمنستان معادل ۳۳۷۰ دلار بوده که مؤید موقعیت جمهوری ترکمنستان از این لحاظ در بین جمهوریهای مورد مطالعه آسیای مرکزی می‌باشد (نایم، ۹ سپتامبر ۱۹۹۱). بدین ترتیب کشور ترکمنستان دارای برتری نسبی در مقایسه با سه جمهوری قرقیزستان، ازبکستان و تاجیکستان است، و لیکن در مقیاس جهانی، درآمد سرانه‌اش پایین بوده و آن را در ردیف بسیاری از کشورهای در حال توسعه جهان قرار می‌دهد.

وضعیت بهداشت

مؤسسات پزشکی چندی در جمهوری ترکمنستان وجود دارند (بریتانیکا، ۱۹۹۰، ص ۱۱۰۱). در سال ۱۹۸۶، در این کشور تعداد ۳۱۲۰۰ پرسنل پزشکی و ۳۷۰۰۰ تختخواب بیمارستانی وجود داشته است (سالنامه استیتیزمن ۱۹۸۸ - ۱۹۸۷) و در سال ۱۹۸۸، در این جمهوری ۱۲۴۰۰ پزشک و ۳۸۷۰۰ تخت بیمارستانی وجود داشته است (سالنامه استیتیزمنز، ۱۹۹۲ - ۱۹۹۱، ص ۱۲۸۵).

محاسبه نسبت پرسنل پزشکی ترکمنستان برای هزار نفر جمعیت آن معادل ۸/۹۱ نفر می‌شود که در مقایسه با کشورهای پیشرفته دنیا خیلی پایین است، ولیکن تعداد تخت بیمارستانی در این جمهوری به ازای هر یکصد نفر جمعیت معادل ۱/۱۱ است که براساس استاندارد بین‌المللی یعنی ۱، مناسب می‌باشد. بنابراین می‌توان نتیجه‌گیری کرد که وضعیت تعداد تخت‌های بیمارستانی در ترکمنستان در حد استاندارد می‌باشد ولیکن از لحاظ پزشکی (پزشک و پرستار و سایر افراد موجود در کادر پزشکی) دچار کمبود متخصص است که نیاز به رفع این مشکل احساس می‌شود.

تعلیم و تربیت

تا زمان انحلال خان نشین بخارا در سال ۱۹۲۰، ترکمنها عمدتاً تعلیم و تربیت خود را از مکتب‌ها یعنی مدارس ابتدایی و سمنارهای موجود در بخارا (ازبکستان) دریافت می‌کردند و به همان اندازه از مدارس تازه تأسیس یافته توسط اصلاح‌گران مسلمان در اوایل قرن بیستم در شهرهای کرکی و چارجو (این دو شهر در ترکمنستان واقع شده‌اند) بهره می‌گرفتند. توسعه وسیع تجهیزات و امکانات آموزشی ترکمنستان از سال ۱۹۲۴ شروع شده است (بریتانیکا، ۱۹۹۰، ص ۱۱۰۱).

اکثر مردم ترکمنستان باسواند (کیهان - گزارش صدیقه غلامی، ۱۰ دی ۱۳۷۰، ص ۶). در این کشور در ژانویه ۱۹۸۷، ۳۰ درصد از کودکان در مؤسسات پیش دبستانی حضور داشته‌اند، در سال تحصیلی ۸۷ - ۱۹۸۶ در ترکمنستان ۱۸۰۰ باب مدرسه ابتدایی با ۸۰۰۰۰۰ دانش آموز فعالیت داشته است (سالنامه استیتیزمن ۸۸ - ۱۹۸۷، ص ۱۲۸۲). در این جمهوری چندین مؤسسه آموزش عالی، یک کالج آموزشی معلمین و مؤسسات

کوشا هستند. پاکستان در زمینه روابط تجاری و عربستان سعودی در جهت ارسال قرآن و پول نقد برای تعمیر مساجد و در جستجوی پیوستگی‌ها باستانی‌ها کوشیده‌اند که بدین ترتیب می‌خواهند ایرانیهای شیعه را از این جمهوریهای آسیای مرکزی بیرون رانند (نایم، دسامبر ۱۶، ۱۹۹۱، ص ۱۸). متقابلاً جمهوری اسلامی ایران نیز پنج کنسولگری جدید در جمهوریهای تازه استقلال یافته شوروی سابق تأسیس کرده که احتمالاً به نمایندگی و یا سفارت تبدیل خواهند شد (کیهان، ۲ دی ۱۳۷۰، ص ۲). ضمناً سفارت جمهوری اسلامی ایران در عشق‌آباد به تازگی گشایش یافته است (اطلاعات، ۸ دی ۱۳۷۰، ص ۴). بدین ترتیب ملاحظه می‌شود که جمهوری اسلامی ایران علاوه بر همجوار بودن و نزدیکی با این جمهوریها، برای علایق مذهبی فیمابین اهمیت خاصی را قائل است.

نورسلطان نظر بایف رئیس جمهوری قزاقستان اظهار می‌دارد که جمهوری‌های تاجیکستان، ازبکستان، و ترکمنستان بیشتر در معرض بنیادگرایی اسلامی هستند (کیهان، ۲۱ مهر ۱۳۷۰، ص آخر). بنابراین مشاهده می‌شود که کشور ترکمنستان نیز دارای توانهای بالقوه برای تقویت و توسعه اسلام‌گرایی در منطقه مورد مطالعه است.

خصوصیات زبانی

زبانهای منطقه آسیای مرکزی شامل چهار مورد از جمهوریهای مورد مطالعه (به استثنای تاجیکستان) از خانواده آلتایی یا زیر مجموعه زبان ترکی هستند. ترک‌زبانان شامل قزاقها، قرقیزها، ازبکها، قره‌قالبها و ترکمنها می‌شوند (بریتانیکا، ۱۹۹۰، ص ۱۰۸۰). بدین ترتیب چهار جمهوری قزاقستان، ترکمنستان، قرقیزستان و ازبکستان به زبان ترکی صحبت می‌کنند (اکونومیست، ۲۱ سپتامبر ۱۹۹۱، صفحات ۳۱ - ۳۰). زبان محلی مردم ترکمنستان، ترکمنی است که متعلق به گروه زبانهای ترکی جنوبی است (دلد، ۱۳۶۷، ص ۴۵). در این زمینه بینگسن و براکس آپ اشاره کرده‌اند که زبان ترکمنی از گروه ترکی است و در جمهوری ترکمنستان الفبای مورد استفاده در سابق شامل فارسی و جغتایی بوده و سپس تا سال ۱۹۲۷ عربی، در سالهای ۳۹ - ۱۹۲۸ لاتین، و از سال ۱۹۳۹ سیریلی (روسی) متداول شده است (۱۳۷۰، ص ۲۵۷). الفبای سیریلی به توسط روسها در دهه ۱۹۳۰ به جمهوریهای آسیای مرکزی و قفقاز تحمیل شده است (نیوزویک، سوم فوریه ۱۹۹۲، ص ۱۸). در آینده ترکمنستان به پیروی از آذربایجان خط لاتین را برای خود انتخاب خواهد کرد (کیهان: گزارشی از ایندپندنت، ۲۹ و ۲، ص ۱۶).

در ترکمنستان در سطح مدارس و مقاطع تحصیلی، اموراداری، قضایی و سایر امور رسمی، مطبوعات، و رسانه‌های گروهی شامل برنامه‌های رادیو و تلویزیون، از زبان ترکمنی و روسی استفاده می‌شود (شیورازی، ۱۳۷۰، صفحات ۹۷، ۹۸، غلامی - کیهان ۱۰ دی ۱۳۷۰، ص ۶). بدین ترتیب زبانهای ترکمنی و روسی زبانهای غالب در این جمهوری می‌باشند که با تحولات اخیر یعنی استقلال کشور ترکمنستان، امکان تضعیف و از بین رفتن زبان روسی و جانشینی آن با زبان ترکمنی و الفبای لاتین پیش‌بینی می‌شود.

ترکمنستان به ازای هر یکصد هزار نفر جمعیت، دو عنوان روزنامه در سال منتشر می‌شود. در یک بررسی مقایسه‌ای با چهار جمهوری دیگر تازه استقلال یافته آسیای مرکزی، ملاحظه می‌شود که ترکمنستان از این لحاظ در مرتبه سوم بعد از کشورهای قرقیزستان و قزاقستان قرار می‌گیرد، که بدین ترتیب موقعیت متوسطی را از لحاظ تنوع انتشار روزنامه نسبت به جمعیتشان نشان می‌دهد.

در جمهوری ترکمنستان یک فرستنده رادیویی و سه کانال تلویزیونی به کار مشغول‌اند که دو کانال آن برنامه‌های مسکو را تقویت می‌کند (کیهان - گزارش صدیقه غلامی، ۱۰ دی ۱۳۷۰، ص ۶). برنامه‌های رادیو-تلویزیون ترکمنستان به‌زبان ترکمنی و روسی پخش می‌شوند (شیرازی، ۱۳۷۰، ص ۹۸). رادیوی ترکمنستان از عشق‌آباد برنامه‌های محلی را اجرامی‌کننده از طریق مسکو به زبان ترکمنی و روسی مجدداً پخش می‌شوند. تلویزیون عشق‌آباد، برنامه‌های محلی را تهیه می‌کند که از طریق تلویزیون مسکو به‌زبان ترکمنی و روسی دوباره پخش می‌شوند (Europa Yearbook، ۱۹۹۱، ص ۲۶۵۰).

بدین ترتیب ملاحظه می‌شود که زبانهای ترکمنی و روسی از لحاظ آموزش و پرورش و امور رسمی و اداری در ترکمنستان مهم هستند و برای رسانه‌های گروهی نظیر جراید و مطبوعات، رادیو و تلویزیون نیز تماماً به ایفای نقش می‌پردازند. با توجه به جدیدالاستقلال بودن این کشور، سیاست‌گذارهای جدید آن در توسعه رسانه‌های گروهی‌اش، الزاماً به سوی کشورهای همسایه و مسلمان آن گرایش پیدا خواهد کرد.

ساختار اشتغال در فعالیتهای اقتصادی

همان‌طور که در تحقیقی تحت عنوان «جمهوریهای تازه مستقل شده آسیای مرکزی: خصوصیات جمعیتی - اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آنها» نوشته این مؤلف اشاره شده، این کشورها و منجمله ترکمنستان عمدتاً در فعالیتهای کشاورزی اشتغال داشته و نیازمند به توسعه ترکیب اشتغال در بخش‌های صنعتی و تجاری - بازرگانی و خدماتی هستند.

در قسمت فعالیتهای کشاورزی، می‌توان به پرورش پنبه در ترکمنستان اشاره کرد که یکی از پایه‌های اقتصادی آن محسوب می‌شود (بریتانیکا، ۱۹۹۰، ص ۱۱۰۰). بدین ترتیب مشخص می‌شود که یکی از مبانی اشتغال زایی در فعالیتهای نوع اول در ترکمنستان، همین پرورش و تولید پنبه می‌باشد. با اتمام پروژه عظیم کانال قره‌قوم در ترکمنستان، کشاورزی به‌ویژه پنبه‌کاری موقعیت بهتری خواهد یافت (اطلاعات، ۹ دی ۱۳۷۰، ص ۷) و ضمناً کوچ‌نشینان این منطقه اسکان خواهند یافت. معهداً هنوز با وجود تأسیس کانال قره‌قوم، بسیاری از ترکمنها، گوسفند پرورش می‌دهند و پوست قره‌گل و خز آسترخان یکی از صادرات با ارزش آنها محسوب می‌شود (دوبلیچ و مولر، ۱۹۹۰، ص ۹).

از لحاظ استخراج منابع در ترکمنستان می‌توان به استخراج نفت و گاز، تولیدات ید، برم، و سولفات سدیم اشاره نمود که از پایه‌های اقتصادی این جمهوری به حساب می‌آیند. ترکمنستان غربی یکی از پیشرفته‌ترین نواحی این کشور از نقطه نظر صنعتی می‌باشد که تأکید آن در مورد استخراج و تصفیه نفت، صنایع شیمیایی و معدنی و پرورش و تولید کنسرو ماهی

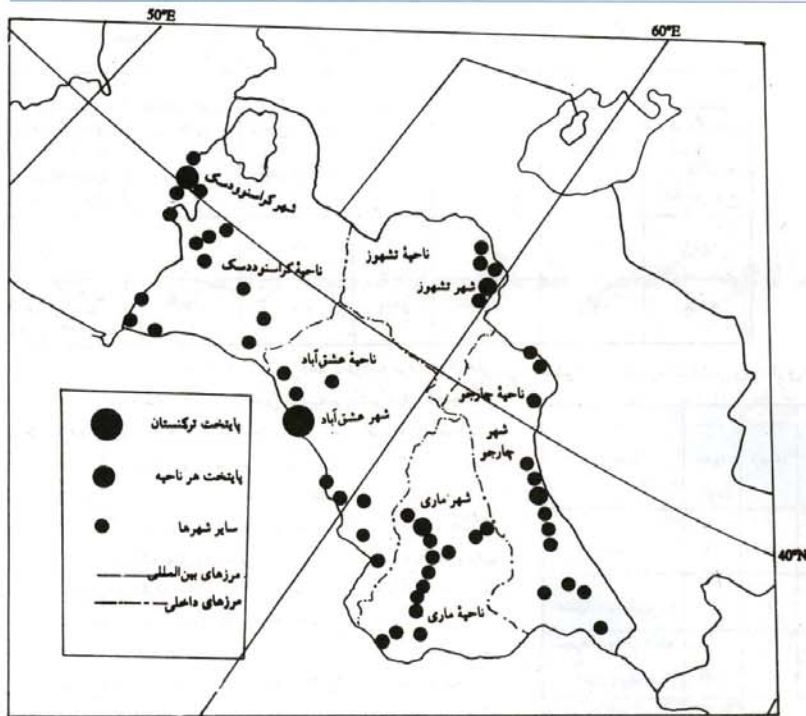
پزشکی، کشاورزی و مؤسسه پلی تکنیک وجود دارد (بریتانیکا، ۱۹۹۰، ص ۱۱۰۱). همچنین ۹ مدرسه عالی (مؤسسات تعلیم و تربیتی عالی) با ۳۸،۹۰۰ دانشجو در سال تحصیلی ۸۵ - ۱۹۸۴ فعالیت داشته (Europa Yearbook، ۱۹۹۱، ص ۲۶۴۹) که این تعداد دانشجو در سال ۸۷-۱۹۸۶ بالغ بر ۳۹۵۰۰ نفر شده‌اند (سالنامه استیژمن، ۸۸-۱۹۸۷، ص ۱۲۸۲). ضمناً مدارس تخصصی یا کالجهای تکنیکی در سال ۸۵-۱۹۸۴ بالغ بر ۳۵ باب بوده که تعداد دانشجویان آن شامل ۳۶،۹۰۰ نفر می‌شده است. در سال تحصیلی ۸۸-۱۹۸۷، تعداد این مدارس تخصصی یا کالجها به ۳۶ باب رسیده و دانشجویان آنها بالغ بر ۳۷،۴۰۰ نفر بوده است (سالنامه استیژمن، ۸۸-۱۹۸۷، ص ۱۲۸۲).

ترکمنستان دارای یک دانشگاه (کیهان - گزارش صدیقه غلامی، ۱۰ دی ۱۳۷۰، ص ۶) به نام دانشگاه ایالتی ترکمنستان است، که در شهر عشق‌آباد پایتخت ترکمنستان واقع شده است (بریتانیکا، ۱۹۹۰، ص ۱۱۰۱). علاوه بر این مورد، آکادمی علوم ترکمن که در سال ۱۹۵۱ تأسیس شده دارای ۱۵ انستیتوی تخصصی و ۱۰۵۹ عضو است. مجموعاً ۵۸ انستیتوی تحقیقاتی با ۵۵۰۰ پژوهشگر (آمار ژانویه ۱۹۸۷) در ترکمنستان به فعالیت اشتغال داشته‌اند (سالنامه استیژمن، ۸۸-۱۹۸۷، ص ۱۲۸۲). با توجه به مطالبی که ذکر شد مشخصات تعلیم و تربیتی این جمهوری تقریباً همه قسمتها و مقاطع تحصیلی را دربر گرفته است و تنها مورد قابل انتقاد، کمبود دانشگاه در این کشور است. در آینده تأسیس دانشگاه‌های جدید در ترکمنستان می‌تواند سطوح تخصصی مردم ترکمنستان را بالاتر برده که بدین ترتیب کیفیت و کارایی جمعیتی را بهبود بخشد.

رسانه‌های گروهی

در این مبحث موضوعاتی نظیر مطبوعات، رادیو و تلویزیون به عنوان رسانه‌های گروهی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در جمهوری ترکمنستان روزنامه‌ها، مجلات، و گاهنامه‌ها به زبان ترکمنی و همچنین روسی چاپ و منتشر می‌شوند (شیرازی، ۱۳۷۰، ص ۹۸). در ترکمنستان حدود ۱۰ روزنامه و مجله به زبان ترکمنی و روسی منتشر می‌شوند (کیهان - گزارش صدیقه غلامی، ۱۰ دی ۱۳۷۰، ص ۶). نخستین روزنامه ترکمن زبان به نام ترکمنیا بوده که از سال ۱۹۲۰ آغاز به کار کرده است. روزنامه‌های مهم ترکمن زبان شامل «ترکمنای شوروی» و «کمونیست جوان» بود و ضمناً مجلات عمده جمهوری «زن ترکمن شوروی» و «ادبیات شوروی» بودند (شیرازی، ۱۳۷۰، صفحات ۹۸، ۹۹). نکته جالب توجه دیگر آن است که در شهر عشق‌آباد به تنهایی ۱۵ نشریه منتشر می‌شود (اطلاعات، ۹ دی ۱۳۷۰). در ترکمنستان نیز ۳۱ مجله اداری وجود دارند که ۱۴ مورد آن به زبان ترکمنی می‌باشند (Europa Yearbook، ۱۹۹۱، ص ۲۶۴۹).

در سال ۱۹۸۸، از ۷۲ عنوان روزنامه موجود در ترکمنستان، ۵۶ عنوان آن به زبان ترکمنی بوده‌اند. تیراژ روزنامه‌های روزانه که به زبان ترکمنی منتشر شده‌اند در سال ۱۹۸۸ بالغ بر ۸۷۴۰۰۰ نسخه بوده و جمع تیراژ کلیه روزنامه‌ها به ۱۱۴۲۰۰۰ نسخه رسیده است (سالنامه استیژمن، ۱۹۹۱، ص ۱۲۸۵). بدین ترتیب ملاحظه می‌شود که در جمهوری

نگاره (۲)

توزیع فضایی آنها، و بالاخره مهاجرتهای جمعیتی و الگوهای آنها، مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

تقسیمات داخلی و مراکز روستایی و شهری

از لحاظ تقسیمات داخلی یا سیاسی - اداری، ترکمنستان دارای ۵ ناحیه می‌باشد که در روی نگاره ۲، نشان داده شده است. این ۳ استان به نامهای چارجو، ماری (مرو) و تاش حوض می‌باشند که شامل ۴۱ ناحیه روستایی، ۱۶ شهر، و ۷۴ سکونتگاه شهری هستند (اقتصاد ملی ترکمنستان - ۱۹۹۰). ترکمنستان از لحاظ تعداد استان (اویلاست)، بعد از قزاقستان و ازبکستان قرار دارد. که بدین ترتیب موقعیت میانگینی را نسبت به جمهوریهای پنجگانه مورد مطالعه نشان می‌دهد.

تعداد و توزیع فضایی سکونتگاهها

برای بررسی تعداد و توزیع فضایی سکونتگاههای روستایی و شهری، اطلاعات مربوط در قالب جدول ۲ ارائه شده است. براساس اطلاعات موجود، تراکم‌های نسبی تعداد نواحی روستایی، تعداد شهرهای کوچک، و تعداد سکونتگاهها یا مراکز شهری نسبت به هر ده هزار کیلومترمربع از مساحت ترکمنستان به توسط نگارنده محاسبه و هم‌چنین ارقام میانگین مربوط به پنج جمهوری نیز جهت مقایسه و تحلیل، ارائه شده است.

است (بریتانیکا، ۱۹۹۰، ص ۱۱۰۰).

ترکمنستان در حال حاضر محصولات خود را به بیش از ۵۰ کشور جهان صادر می‌کند و این محصولات شامل انواع ماشین‌آلات، نفت، سدیم، گوگرد، و بسیاری از محصولات دیگر می‌باشند (دلدم، ۱۳۶۷، صفحات ۴۳-۴۲). اکنون ترکمنستان به عنوان یک کشور تازه استقلال یافته علاقه‌مند است که مازاد مصرف نفت و گاز پالایشگاههای خود را برای استانهای شمالی ایران صادر کند (کیهان، اول بهمن ۱۳۷۰، ص ۲). بعلاوه نیازاف رئیس جمهوری ترکمنستان خواستار انتقال گاز ترکمنستان از طریق ایران به ترکیه شده است (اطلاعات، ۴ اسفند ماه ۱۳۷۰، ص ۲). در هرحال توسعه خدمات بازرگانی بین ترکمنستان و سایر کشورهای جهان خصوصاً جمهوری اسلامی ایران، می‌تواند بر اهمیت اقتصادی این کشور تازه استقلال یافته بیفزاید که بالمآل درصد اشتغال زایی در فعالیتهای نوع سوم اقتصادی را نیز در این جمهوری بالاتر خواهد برد.

تقسیمات داخلی و الگوهای سکونت‌گزینی و مهاجرتها

در این قسمت مسائلی نظیر تقسیمات داخلی یعنی سیاسی - اداری ترکمنستان، تعداد و توزیع فضایی مراکز روستایی و شهری، شهر پایتختی، سکونتگاههای بزرگ و کوچک (از نظر میزان جمعیت آنها) و

جدول ۲- تعداد کل و تراکم نسبی نواحی روستایی، شهرهای کوچک، و سکونتگاههای شهری

تراکم نسبی سکونتگاههای شهری در هر ۱۰۰۰۰۰ کیلومتر مربع	تعداد سکونتگاههای شهری	تراکم نسبی شهرهای کوچک در هر ۱۰۰۰۰۰ کیلومتر مربع	تعداد شهرهای کوچک	تراکم نسبی نواحی روستایی در ۱۰۰۰۰۰۰ کیلومتر مربع	تعداد نواحی روستایی	ترکمنستان و میانگین های محاسبه شده برای ۵ جمهوری آسیای مرکزی
۱/۵۲	۷۴	۰/۳۱	۱۵	۰/۸۶	۴۲	ترکمنستان
۱/۸۸	۸۹/۶	۱/۱۱	۵۱/۴	۲/۰۲	۱۰۰/۲	میانگین های محاسبه شده برای ۵ جمهوری

جدول ۱- تقسیمات کشوری و اداری جمهوری ترکمنستان - ۱۹۹۰

نام استان (اولاست)	ناحیه (رایون)	تعداد شهرها	تعداد شهرهای داخلی رایون	تعداد شهرکها	تعداد روستاهای مرکزی (شورای ده)
ترکمنستان	۴۱	۱۶	۳	۷۲	۲۷۶
عشق آباد (شورای شهر)	-	۱	۳	۱	-
شهرها و نواحی تابعه عشق آباد	۱۳	۷	-	۲۹	۸۴
استان ماری (مرو)	۹	۴	-	۱۶	۷۷
استان تاش حوض	۸	۲	-	۷	۵۷
استان چارجو	۱۱	۲	-	۲۱	۵۸

جدول ۲- مساحت و جمعیت هر یک از استانهای ترکمنستان در سال ۱۹۸۹

تراکم جمعیت	درصد جمعیت نقاط		تعداد جمعیت به تفکیک (هزار نفر)		مساحت (هزار هکتار)	تراکم جمعیت (کیلومتر مربع)
	شهری	روستایی	نقاط شهری	نقاط روستایی		
۷/۴	۵۵	۴۵	۱۹۸۴	۱۶۳۸	۳۶۲۲	۴۸۸/۱
-	۰/۴	۹۹/۶	۱	۴۱۰	۴۱۱	-
۹/۶	۷۳	۲۷	۶۰۸	۲۲۷	۸۳۵	۸۶/۸
۹/۸	۶۹	۳۱	۴۹۳	۲۲۵	۷۱۸	۷۲/۶
۸/۰	۵۶	۴۴	۴۲۵	۳۳۰	۷۵۵	۹۲/۸

بررسی اطلاعات جدول ۲، نشان می دهد که در کلیه موارد تراکم های نسبی محاسبه شده شامل تعداد نواحی روستایی، شهرهای کوچک و سکونتگاههای شهری در هر ۵ هزار کیلومتر مربع وسعت، مربوط به ترکمنستان کمتر از میانگین این ارزشها در مجموع پنج جمهوری آسیای مرکزی است. علت این موضوع را می توان در خصوصیات نسجی و طبیعی صحرایی جمهوری ترکمنستان توجیه کرد که شرایط محیط طبیعی امکانات چندان مناسبی را برای بهره گیریهای روستایی و شهری از اراضی این سرزمین، برای جمعیت آن فراهم نکرده است. بنابراین تراکم نسبی سکونتگاهها در واحد سطح در مقایسه با سایر جمهوریهای مورد مطالعه پایین تر است.

جهت بررسی جمعیت مراکز روستایی و شهری در جمهوری ترکمنستان، اطلاعات مربوط در قالب جدول ۳ ارائه شده است. با توجه به اطلاعات این جدول مشخص می شود که درصد جمعیت شهری در فاصله سالهای منتخب افزایش یافته و در مقابل، درصد جمعیت روستایی کاهش پیدا کرده است. بنابراین ملاحظه می شود که روند مهاجرت روستاییان به شهرها در ترکیب درصد جمعیت تأثیر گذاشته باشد. برینتانیکا (۱۹۹۰، ص ۱۱۰۰) در مورد توزیع فضایی جمعیت در ترکمنستان می نویسد که در این جمهوری حدود نیمی از کل جمعیت، شهری هستند و بقیه مردم در سکونتگاههای روستایی و روستاها زندگی می کنند و جمعیت شهری هم عمدتاً از خارج از جمهوری، نظیر غرب شوروی و فدراسیون روسیه بوده اند که در مراکز اصلی متمرکز شده اند. در هر صورت تداوم افزایش درصد شهرنشینی در ترکمنستان و در طی سالهای آینده قابل پیش بینی می باشد.

جدول ۱- تعداد و درصد رشد سالانه جمعیت ترکمنستان در سرشماریهای مختلف

سال	جمعیت (هزار نفر)	نرخ رشد سالانه جمعیت بین دو سرشماری (درصد)
۱۹۵۹	۱۵۱۶	۱/۳ ^۲
۱۹۷۰	۲۱۵۹	۳/۳
۱۹۷۹	۲۷۵۹	۲/۸
۱۹۸۹	۳۵۳۴	۲/۵
۱۹۹۰	۳۶۲۲	۲/۵

جدول ۳- جمعیت کل و درصد جمعیت شهری و روستایی در ترکمنستان در سالهای مختلف^۲

سالهای انتخابی	میزان کل جمعیت به نفر	درصد جمعیت شهری	درصد جمعیت روستایی
۱۹۵۹	۱۵۱۶۰۰۰	۴۶	۵۴
۱۹۷۰	۲۱۵۹۰۰۰	۴۸	۵۲
۱۹۷۶	۲۷۵۹۰۰۰	۴۹	۵۱
۱۹۸۹ سرشماری	۳۶۲۲۰۰۰	۴۵	۵۵

سیاسی و اداری این جمهوری، بسیاری از نقشها و خدمات فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی ترکمنستان نیز در این شهر تمرکز دارند.

شهرها یا سکونتگاههای مهم جمعیتی ترکمنستان و توزیع فضایی آنها

جمعیت در این جمهوری بطور ناهمگونی توزیع شده است و معدودی از مردم در قره قوم و نواحی کوهستانی زندگی می کنند در حالی که تعداد زیادی در واحه ها ساکن هستند (بریتانیکا، ۱۹۹۰، ص ۱۱۰۰). با توجه به نگاره های ۲ و ۳ ملاحظه می شود که شهرها یا سکونتگاههای مهم عمدتاً در قسمتهای پیرامونی این جمهوری تجمع پیدا کرده اند که می توان علت آن را در رابطه با صحرای وسیع داخلی قره قوم دانست. ضمناً توسعه خطوط آهن و جاده های شوسه اصلی و فرعی نیز عموماً در قسمتهای کناره های نقشه ملاحظه می شوند که سکونتگاهها را بهم مرتبط می سازند. باید توجه داشت که رودخانه های آمودریا (جیحون)، مرغاب، تجن، و ترک و هم چنین نواحی غربی ترکمنستان که در ساحل شرقی دریای خزر قرار دارند از جمله عوامل تشویق کننده برای تأسیس سکونتگاهها در این قسمتهای حاشیهای کشور محسوب می شوند. ضمناً تأسیس کانال قره قوم برای اتصال آمودریا به دریای خزر از قسمتهای شمال شرقی، شرقی، جنوبی و غربی این کشور می گذرد که این قسمتها نیز جزء مناطق پیرامونی ترکمنستان بوده و تعداد زیادی از سکونتگاهها هم در این ناحیه واقع شده اند.

شهرهای بزرگ و مهم ترکمنستان در سال ۱۹۷۶ شامل عشق آباد (۲۹۷،۰۰۰ نفر)، تاش حوض (۸۱،۰۰۰ نفر) و تجن (۷۰،۰۰۰ نفر)، کراسنودسک (۵۴،۰۰۰ نفر)، بایرام علی (۳۸،۰۰۰ نفر)، و تجن (۳۱،۰۰۰ نفر) بوده اند. ضمناً مراکز صنعتی در طول سالهای قدرت شوروی شامل نیت داغ، بزمن، و چلکن ایجاد شده اند (Turkmens، ص ۴۸۷) در سال ۱۹۸۶ شهرهای مهم شامل عشق آباد، چارجو (۱۶۲،۰۰۰ نفر)، ماری یامرو (۸۷،۰۰۰ نفر)، نیت داغ (۸۳،۰۰۰ نفر) و کراسنودسک (۵۸،۰۰۰ نفر) بوده اند (سالنامه استیتیزمن ۱۹۸۷، ص ۱۲۸۱). البته این نکته بایستی ذکر شود که بر اساس نقشه اتحاد شوروی (چاپ سوئیس) شهرهای عشق آباد، چارجو و تاش حوض در حال حاضر، سه شهر اول جمهوری ترکمنستان می باشند.

شهرها یا سکونتگاههای مهم جمهوری ترکمنستان که از لحاظ میزان جمعیت متفاوت می باشند در اینجا در چهار گروه طبقه بندی شده و بر روی جدول ۴ و نگاره ۴ اطلاعات مربوط به آنها ذکر شده است. بر اساس جدول ۴، مشخص می شود که شهرهای گروه اول دارای جمعیتی بین یکصد هزار تا پانصد هزار نفر می باشند و در مجموع سه شهر را دربر می گیرند (عشق آباد، چارجو و تاش حوض) که ۶/۶۵ درصد کل تعداد شهرهای ترکمنستان می باشند. در گروه دوم ۳ شهر ماری یا مرو، نیت داغ و کراسنودسک در گروه جمعیتی پنجاه هزار تا یکصد هزار نفری قرار می گیرند که مانند گروه اول فقط ۶/۶۵ درصد از کل تعداد شهرهای ترکمنستان را شامل می شوند. دامنه جمعیتی گروه سوم شهرهای ترکمنستان بین ده هزار

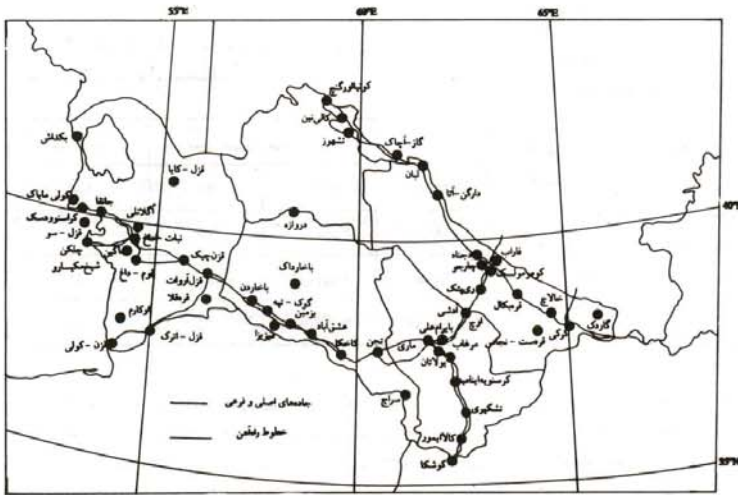
در اینجا ذکر این مطلب ضروری است که گفته شود که در سال ۱۹۷۰ درصد روستائین در کل جمهوریهای غیر مستقل آن زمان آسیای مرکزی ۵۹ درصد بوده که این رقم در سال ۱۹۸۹، به ۵۴/۵ درصد رسیده است (جدول ۱۰، بهروز، ۱۳۷۱). بنابراین ملاحظه می شود که یکی از بالاترین روندهای مهاجرت روستائیان به شهرها - در جمهوریهای مذکور منجمه ترکمنستان در فاصله سالهای ۸۹ - ۱۹۷۰ اتفاق افتاده است. مطلب دیگر آن که جمهوریهای آسیای مرکزی در مجموع در دهه ۸۹ - ۱۹۷۹ دارای افزایش جمعیت بوده اند و این افزایش خصوصاً در مورد ترکمنستان چشمگیر بوده است، و ضمناً این جمهوریها نه فقط دارای ۲۳ درصد افزایش جمعیت شهری در دهه ۱۹۸۰ بوده اند بلکه رشد جمعیت روستایی آنها هم تقریباً ۲۳ درصد بوده است (Dewdney، ۱۹۹۰، ص ۲۷۴). در این رابطه نیز ذکر شده است که در دهه ۸۹ - ۱۹۷۹، جمعیت روستایی جمهوریهای آسیای مرکزی در حد بالایی دارای افزایش بوده اند (USSR Census، ۱۹۸۹، ص ۱۲). بنابراین علت بالا بودن این افزایش جمعیت روستایی را می توان در بالا بودن ضرایب باروری و نتیجتاً نرخ رشد افزایش طبیعی جمعیت در نواحی روستایی نسبت به مناطق شهری این ناحیه خصوصاً در مورد ترکمنستان توجیه کرد.

شهر پایتختی ترکمنستان

پایتخت ترکمنستان شهر عشق آباد است که در جنوب این جمهوری و در نزدیکی مرز ترکمنستان - ایران واقع شده است. جمعیت شهر عشق آباد در سال ۱۹۷۹، بالغ بر ۳۱۲،۰۰۰ نفر بوده و بر اساس سرشماری جمعیت ۱۹۸۹ به ۳۹۸،۰۰۰ نفر رسیده است (USSR Census، ۱۹۸۹ و Statesmen Year-Book، ۱۹۹۱). شهر پایتختی عشق آباد در مقایسه با سایر شهرهای پایتختی جمهوریهای تازه استقلال یافته آسیای مرکزی، دارای کمترین میزان جمعیت است. علت این امر را می توان در کم جمعیت بودن این جمهوری نسبت به وسعت آن توجیه کرد و خصوصاً آن که وجود صحرای بزرگ قره قوم از عوامل دافع مراکز جمعیتی در ترکمنستان محسوب می شود.

ذکر این نکته نیز ضروریست که گفته شود شهر عشق آباد یکی از سه شهر مهم و پرجمعیت جمهوری ترکمنستان می باشد و علاوه بر مرکزیت

نگاره (۳)

جدول ۴- شهرها و سکونتگاههای جمهوری ترکمنستان براساس چهار گروه جمعیتی^۲

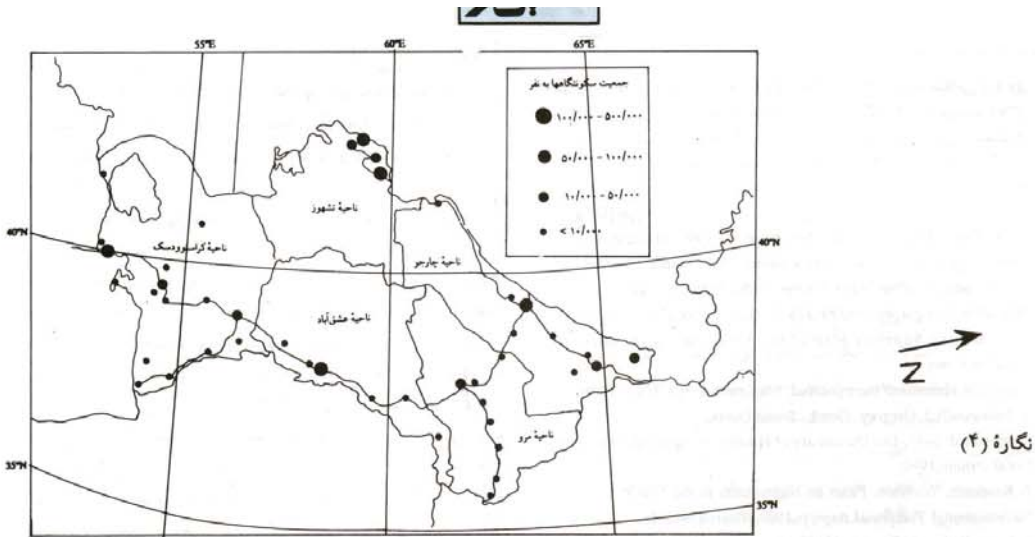
دامنه جمعیتی گروه اول	دامنه جمعیتی گروه دوم	دامنه جمعیتی گروه سوم	دامنه جمعیتی گروه چهارم
۵۰۰۰۰-۱۰۰۰۰ نفر	۵۰۰۰۰-۱۰۰۰۰ نفر	۵۰۰۰-۱۰۰۰۰ نفر	۱۰۰۰۰ نفر
عشق آباد	ماری (مرو)	کونیا اورگنج	دجناد
چارجو	کراسنودسک	کالی نین	ری پتک
ناش حوض	نیبت داغ	گاردک	قره بکال
		کرکی	خالاج
		تجن	قره مت - بخاس
		بایرام علی	اوج - آدشی
		کاخاكا	گوشكا
		بزمین	کالا-ای-سمور
		غازان چیچک	تشکبری
		قوم داغ	کرسنویه اسمانیا
		چیلکن	یولونان
		باخاردن	قره-قلا
		قزل آروات	اوکرام
		لولونان	قزل-اترک
			غازان-گولی
			اوغلانلی
			باکین شیخ کمیسارو
			جانگا
			کولی مایاک
			بکداس
			قزل کایا
			دارگن-آنا
			لیان
			سراج
			دروازه
جمع کل = ۳	جمع کل = ۳	جمع کل = ۱۴	جمع کل = ۲۵
درصد = ۶/۶۵	درصد = ۶/۶۵	درصد = ۳۱/۱	درصد = ۵۵/۶

نفر تا پنجاه هزار نفر بوده و به تعداد چهارده شهر می باشند و نظیر شهرهای گروه اول و دوم در حواشی نواحی صحرایی بیابانی داخلی و در کنار خطوط اصلی راههای ارتباطی توزیع فضایی یافته اند (جدول ۴، شکل ۴). این شهرها ۳۱/۱ درصد از تعداد کل شهرهای ترکمنستان را در بر می گیرند که از این لحاظ تعدادشان نسبت به گروههای اول و دوم شهرها (جدول ۴) خیلی زیادتر می باشد. آخرین گروه سکونتگاههای شهری با دامنه جمعیتی کمتر از ده هزار می باشند که به تعداد ۲۵ شهر بوده و نظیر سه گروه دیگر، در قسمتهای حاشیه ای جمهوری ترکمنستان پراکنده شده اند. این سکونتگاهها ۵۵/۶ درصد از شهرها یا سکونتگاههای مهم چهار گروه مورد مطالعه را در بر می گیرند که در حد قابل ملاحظه ای تعدادشان نسبت به گروههای اول و دوم بیشتر می باشد (نگاره ۴ و جدول ۴).

براساس نگاره ۲ (نقشه اتحاد جماهیر شوروی، هاموند، ۱۹۹۱)، تعداد شهرهای بزرگ و کوچک ترکمنستان شامل ۵۶ مورد می شود که با توجه به مساحت ۴۸۸۰۱۰۰ کیلومتر مربعی ترکمنستان، به ازای هر یک شهر یا سکونتگاه مهم، مساحتی معادل ۸۷۱۶ کیلومتر مربع وجود دارد که بدین ترتیب می توان گفت بسیاری از اراضی این کشور به دلیل وجود صحرای بزرگ قره قوم تحت سکونتگزی و اشغال جمعیت در نیامده است.

مهاجرت های جمعیتی و الگوهای آنها

همان طوری که در صفحات جلوتر ذکر شد، مهاجرت های روستاییان به شهرها در طی دهه های گذشته در ترکمنستان نظیر سایر جمهوری های آسیای مرکزی مشاهده شده که همین مسأله به افزایش درصد شهرنشینی و کاهش درصد روستائینی در این جمهوری کمک کرده است. ضمناً در همین رابطه، افزایش جمعیت روستایی در ترکمنستان در طی دهه گذشته را می توان با عطف توجه به استدلال (Dewdney, ۱۹۹۰، ص ۲۷۶) در مورد جمهوریهای آسیای مرکزی به استثنای قزاقستان، در ارتباط با نرخ باروری بالای گروه قومی بومی مردم این جمهوری توجیه نمود.

میزان باروری بالای جمعیت بر روی الگوهای مهاجرتی روستایی - شهری جمهوریهای آسیای مرکزی تأثیر گذاشته و اولویت این گونه مهاجرتها نسبت به مهاجرتهای مردم به سایر نواحی خارج از جمهوریهای فوق‌الذکر را مطرح ساخته است (Lewis, ۱۹۸۹, ص ۴۸۸).

مسأله دیگری که در ماهیت و الگوهای مهاجرتها در ترکمنستان ملاحظه می‌شود، حضور غیربومیهایی از غرب شوروی سابق و فدراسیون شوروی سابق می‌باشد که در برخی از مراکز شهری این جمهوری زندگی می‌کنند (بریتانیکا، ۱۹۹۰، ص ۱۱۰). ضمناً همان طوری که قبلاً بررسی شد، بین ۱۳ - ۱۰ درصد ترکیبات ملی - قومی جمعیت ترکمنستان را روسها تشکیل می‌دهند. (دوبلیچ و مولر، ۱۹۹۰، و نیوزویک سوم فوریه ۱۹۹۲)، که حضور و مهاجرت آنها به این جمهوری را می‌توان در ارتباط با مشاغل مهارت دار و تخصصی که به عهده گرفته‌اند توجیه کرد. در واقع به‌همراه توسعه اقتصادی ترکمنستان، تعدادی از کارگران ماهر و افراد نخبه علمی و تکنیکی که عمدتاً جوانان و زنان بوده‌اند به جمهوری ترکمنستان مهاجرت کرده‌اند (بریتانیکا، ۱۹۹۰، ص ۱۱۰). زنان روسی عهده‌داری کارهای خدماتی دولتی از قبیل هتلداری، مهمانداری هواپیما، مدیریت مراکز خدماتی و مشاغل به اصطلاح لوکس در ترکمنستان هستند و در حالی که زنان ترکمن به کارهای سطح پایین در این جمهوری اشتغال دارند (کیهان، ۵ خرداد ۱۳۷۱، ص ۱۶، گزارش تاج‌محمدکاظمی). بدین ترتیب حضور و مهاجرت زنان روسی به ترکمنستان قابل توجیه است.

خلاصه مطالب و یافته‌های این تحقیق

مطالعه خصوصیات جمعیتی ترکمنستان نشان می‌دهد که این کشور از لحاظ تعداد کل جمعیت و تراکم نسبی جمعیت موقعیت بسیار پایین‌تری را نسبت به سایر جمهوریهای آسیای مرکزی نشان می‌دهد. وجود ناحیه بزرگ بیابانی قره‌قوم در داخله ترکمنستان از عوامل دافع جمعیت و تأسیس سکونتگاههای انسانی محسوب می‌شود. ساختار جمعیتی ترکمنستان نشان‌دهنده خصوصیات دموگرافیکی آن به عنوان یک کشور در حال رشد و توسعه می‌باشد. قسمت اعظم جمعیت ترکمنستان مسلمان بوده و برای سال ۲۰۰۰، تقریباً ۴ میلیون جمعیت آن مسلمان خواهد بود.

در بررسی اوضاع فرهنگی - اجتماعی و رفاهی ترکمنستان در این تحقیق چندین موضوع مورد توجه قرار گرفتند. مطالعه خصوصیات مذهبی آنها نشان داد که ترکمنها مسلمان سنی - حنفی بوده و دارای چندین مسجد معتبر در شهرهای کشورشان هستند و دارای تمایل برای ارتباطات مذهبی - سیاسی با کشورهای جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی می‌باشند. البته جمهوری اسلامی ایران به دلیل همسایه بودن با این کشور، از امکانات بیشتری برای توسعه روابط مذهبی و سیاسی خود با ترکمنستان برخوردار خواهد بود. زبان رایج و رسمی در جمهوری ترکمنستان در حال حاضر ترکمنی و روسی می‌باشد که در آینده امکان جایگزینی لاتین به جای روسی (سیریلی) بسیار محتمل خواهد بود. بررسی سایر خصوصیات اجتماعی و رفاهی (درآمد سرانه، وضعیت بهداشت، تعلیم و تربیت،

وجود مشکلاتی نظیر افزایش سریع جمعیت روستایی و ایجاد یک نیروی کار مازاد و عدم علاقه برای برون مهاجرتی، مسأله رقابت برای بدست آوردن مشاغل شهری، کمبود مسکن در شهرها و بالاخره کمبود سرمایه‌گذارها در جمهوریهای آسیای مرکزی، می‌توانند برون مهاجرتی جمعیت این کشورها را تشویق کنند (Dewdney, ۱۹۹۰، ص ۲۷۶ و Lewis, ۱۹۸۹، ص ۴۸۷). بدین ترتیب ملاحظه می‌شود که در ترکمنستان نیز مسائل و مشکلات موجود اقتصادی،

رسانه‌های گروهی، ساختار اشتغال در فعالیتهای سه‌گانه اقتصادی) در کشور ترکمنستان، مشخصه‌های در حال توسعه بود^۱ آن را نشان می‌دادند که برنامه‌ریزی‌های لازم برای توسعه‌های اجتماعی و اقتصادی این جمهوری در آینده غیرقابل اجتناب خواهد بود.

تحقیق در مورد تقسیمات داخلی و سکونت‌گزینی‌های موجود در ترکمنستان مشخص نموده که در آنجا ۳ ناحیه وجود دارند و سکونتگاههای شهری در قسمت‌های حاشیهای این نواحی دارای توزیع جغرافیایی می‌باشند. وجود صحرا یا بیابان بزرگ قرقوم در داخله کشور از عوامل دافعه جمعیت بوده و برعکس قسمت‌های پیرامونی ترکمنستان به دلیل دسترسی به رودخانه‌ها و یا ساحل دریای خزر، از عوامل جاذبه تأسیس و توسعه استقرارگاههای شهری و روستایی بوده‌اند. شهرهای مهم ترکمنستان با جمعیتی بالاتر از پنجاه هزار نفر مشتمل بر ۶ مورد گردیده‌اند و مابقی شهرها دارای جمعیتی کمتر از پنجاه هزار نفر بوده و حتی عمدتاً دارای جمعیتی کمتر از ده هزار نفر بوده‌اند و علت این کم جمعیت بودن شهرها را هم می‌توان در رابطه با وضعیت جغرافیایی طبیعی منطقه و همچنین عدم سرمایه‌گذاریهای لازم برای توسعه در این جمهوری ذکر کرد. الگوی مهاجرتها در طی دهه‌های گذشته داخلی بوده و شامل مهاجرت روستائیان به شهرهای ترکمنستان می‌شده است و در عین حال جمعیت روستایی به افزایش خود به دلیل باروری زیاد جمعیت ادامه داده است. وجود مشکلات حاد اجتماعی و اقتصادی، برون مهاجرتی جمعیت ترکمنستان را به‌سوی سایر کشورها به استثنای جمهوریهای تازه استقلال یافته آسیای مرکزی (که به‌نوبه خود از مشکلات مشابهی در این مورد رنج می‌بردند) در سالهای آینده موجب خواهد شد.

با توجه به خلاصه مطالب و یافته‌های این تحقیق، می‌توان به نقش پراهمیت جمهوری اسلامی ایران در تحکیم و توسعه روابط فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی فی‌مابین دو کشور همسایه ایران و ترکمنستان اشاره کرد که با کمک موجبات توسعه و پیشرفت این جمهوری تازه استقلال یافته مسلمان آسیای مرکزی را در آینده نزدیکتری فراهم می‌سازد. □

فهرست منابع

منابع فارسی

- اطلاعات، ۸ دی ۱۳۷۰، ص ۴، ۹ دی ۱۳۷۰، ص ۷، ۴ اسفند ۱۳۷۰، ص ۲، ۱۲ خرداد ۱۳۷۱.
- بنیگن، الکساندر، براکس آب، مری (ترجمه کاوه بیات). مسلمانان شوروی: گذشته، حال و آینده، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۰.
- بهرروز، فاطمه، جمهوری تازه مستقل شده آسیای مرکزی: خصوصیات جمعیتی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آنها، چاپ - سازمان جغرافیایی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، اردیبهشت ماه ۱۳۷۱.
- دلدم، اسکندر، اسلام در شوروی، مرکز فرهنگی - هنری اقبال لاهوری، تهران، ۱۳۷۰، چاپ اول.
- روا، اولیویه، ترجمه احمدمنصوری، «شوروی: اسلام و آسیای مرکزی»، مجله سیاست خارجی، سال پنجم، شماره ۱، بهار ۱۳۷۰، صفحات ۶۷ - ۵۳.
- شیرازی، حبیب‌الله‌ابوالحسن، ملیتهای آسیای میانه، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، تهران، ۱۳۷۰، چاپ اول.

منابع خارجی

- 1- De Blij, Harm J. and Muller, Peter O. 1990 Student Global Update/Geography: Regions and Concepts, 5/E, March 15, 1990.
- 2- Dewdney, Joun. Population Change in the Soviet Union: 1979-1989, Geography, 1990, PP. 273-277 Europa Yearbook, 1991.
- 3- Hammond Superior Map of the Union of Soviet Socialist Republic, Conic Projection, Hammond Incorporated, Maplewood, N.J. USA, 1991.
- 4- Johnston, R.J., Gregory, Derek., Smith, David. (Second Edition), The Dictionary of Human Geography, Blackwell, Great Britain, 1990.
- 5- Kingkade, W. Ward. Panel on Nationalism in the USSR: Environmental Territorial Aspects, 1989, Winston Son, Inc.
- 6- Lewis Rober A. Panel in Nationalism in the USSR: Environmental and Territorial Aspects, V.H. Winston Son, Inc., 1989.
- 7- Newsweek, Special Report., Old Chessboard, Dangerous New Policies, February, 3, 1992, PP. 18-22.
- 8- Ogden, Christopher., "Central Asia: The Next Crisis", Time: International, December. 16, 1991, No. 5, P. 18.
- 9- Sobolev, Leonid. USSR Census 1989, Novosti Press Agency Publishing House, Moscow, 1989.
- 10- Soviet Union, General Map., 1:7000000, Hallwagverlag AG Bern Und Stuttgart., VEB Herman Haack/Geographische Anstalt Gotha., Printed, in Bern Switzerland.
- 11- The Statesman's Year-Book, 124th edition, 1987-88, Great Britain, 1987, PP. 1278-1289.
- 12- The States man's Year-Book, 128th edition, 1991-92.
- 13- The Macmillan Press Ltd., 1991, London and Basingstoke.
- 14- The Economist, Soviet Central Asia:
- 15- The Next Islamic Revolution, Sept 21st, 1991, PP. 30, 31
- 16- The Economist, Russia's Future: Whither the Flying Troika?, December 7th 1991, P. 28.
- 17- The Encyclopaedia Britanica, University of Chicago, USA, 1990.
- 18- Time: International, Into The Void, September. q, 1991.
- 19- Turkmen/Turkmen Soviet Socialist Republic, written by: M. Annanepesov (Up to 1917) N. Atamamedov (after 1917), PP. 484, 486, 487.

پاورقی:

- ۱) منابع مورد استفاده: جدول ۲ و ۹ از جمهوریهای تازه مستقل شده آسیای مرکزی: خصوصیات جمعیتی - اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آنها، تألیف فاطمه بهروز اردیبهشت ماه ۱۳۷۱.
- ۲) محاسبه نرخ رشد جمعیت بین سرشماری ۱۹۲۶ و ۱۹۵۹ صورت گرفته است. مأخذ: برای تعداد جمعیت کتاب اقتصاد ملی اتحاد جماهیر شوروی ۱۹۸۹ (به زبان روسی)، محاسبه نرخ رشد توسط نگارنده صورت گرفته است.
- ۳) منبع مورد استفاده: Turkmen, ص ۲۸۷
- ۴) منبع مورد استفاده: نقشه عمومی اتحاد شوروی سابق، چاپ سوئیس